

บทที่ ๑๑

การเก็บรวบรวมข้อมูล

๑๑.๑ บทนำ

ภายหลังจากที่ผู้วิจัยได้สร้างเครื่องมือในการวิจัยเรียบร้อยแล้ว ผู้วิจัยต้องนำเครื่องมือดังกล่าวไปใช้กับกลุ่มตัวอย่างที่เป็นตัวแทนของประชากรที่ใช้ในการวิจัยดังกล่าวแล้ว ซึ่งกระบวนการนี้ เราเรียกว่า “การเก็บรวบรวมข้อมูล”

การเก็บรวบรวมข้อมูลเป็นขั้นตอนที่สำคัญของการวิจัย ทั้งนี้เนื่องจากการสรุปการวิเคราะห์และการแปลความผลการวิจัยจะต้องอาศัยข้อมูลเกือบทั้งสิ้น ข้อมูลจึงเป็นหัวใจสำคัญของการวิจัยข้อมูลในที่นี้ตรงกับภาษาอังกฤษว่า “Data” ซึ่งข้อมูล หมายถึง ข้อเท็จจริงที่เกี่ยวกับสิ่งที่ศึกษาไม่ว่าจะเป็นบุคคล กลุ่ม องค์กร ระบบราชการ วัฒนธรรม ค่านิยม พฤติกรรม ทั้งนี้ เพื่อนำมาใช้เป็นข้อสนับสนุนในการสรุปผลหรือหาข้อยุติธรรมเกี่ยวกับปัญหาที่จะทำการวิจัย ซึ่งความหมายดังกล่าวนี้ได้มาใช้ในการวิจัยทางรัฐศาสตร์ด้วย

การเก็บรวบรวมข้อมูล เป็นการเก็บรวบรวมข่าวสารข้อมูลหรือข้อเท็จจริงที่ต้องการจากตัวอย่างหรือจากประชากรที่มีคุณสมบัติที่สอดคล้องตามความต้องการ การเก็บและรวบรวมข้อมูลนี้จัดว่าเป็นขั้นตอนที่สำคัญที่สุดในระเบียบวิธีการทางสถิติเพราะว่า การเก็บรวบรวมข้อมูลที่มีความเชื่อถือได้น้อย ก็จะทำให้ผลที่ได้จากการวิเคราะห์และตีความออกมานั้นมีความเชื่อถือได้ในระดับต่ำต้งนั้น ในขั้นตอนนี้จะต้องมีการวางแผนในการรวบรวมข้อมูล มีการควบคุมขั้นตอนการเก็บรวบรวมข้อมูลและจะต้องมีการตรวจสอบข้อมูลให้ละเอียดก่อนว่าสามารถนำไปวิเคราะห์ได้หรือไม่^๑

๑๑.๒ ความหมายของการเก็บรวบรวมข้อมูล

การเก็บรวบรวมข้อมูล (data collection and compilation) หมายถึง กระบวนการที่จะให้ได้ข้อมูลมาเพื่อตอบสนองวัตถุประสงค์และขอบข่ายของการวิจัย การเก็บรวบรวมข้อมูลแบ่งรายละเอียดออกได้ ๒ ลักษณะ คือ

^๑ ศณาจารย์มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, สถิติเบื้องต้นและการวิจัย, (พระนครศรีอยุธยา: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๓), หน้า ๒๒.

๑) การเก็บข้อมูล (Data collection) ด้วยทั่วไปใช้ในความหมายที่เกี่ยวกับการเก็บรวบรวมข้อมูล (ข้อมูลปฐม) ซึ่งอาจทำได้หลายวิธีนับตั้งแต่วิธีการส่งแบบสอบถาม การสัมภาษณ์ การสังเกต และการทดลองการเก็บข้อมูลแบบนี้จะต้องอาศัยงานภาคสนาม

๒) การรวบรวมข้อมูล (Data compilation) หมายถึง การที่ผู้วิจัยได้ข้อมูลต่างๆ จากแหล่งข้อมูลทุติยภูมิที่มีผู้อื่นได้เก็บบันทึกและ/หรือรวบรวมงานแล้วมาทำการศึกษาวิเคราะห์ต่อไป ข้อมูลที่รวบรวมมาส่วนใหญ่จะเป็นข้อมูลทุติยภูมิ

ในงานวิจัยนั้นอาจจะใช้การรวบรวมข้อมูลลักษณะใดลักษณะหนึ่งหรือผลกันทั้งสองลักษณะก็ได้ ทั้งนี้ ขึ้นอยู่กับลักษณะของงานวิจัยนั้นๆ

๑๑.๓ ประเภทและแหล่งของข้อมูล

ข้อมูลที่รวบรวมมาเพื่อการศึกษาวิจัยโดยทั่วไปแบ่งออกเป็นสองประเภทที่สำคัญคือ ข้อมูลปฐมภูมิ (Primary data) และข้อมูลทุติยภูมิ (Secondary data) แหล่งที่มาของข้อมูลเพื่อการศึกษาวิจัยสามารถกำหนดได้ตามประเภทของข้อมูล กล่าวคือ ถ้าแหล่งที่ได้ข้อมูลปฐมภูมิมา เรียกว่า แหล่งปฐมภูมิ (Primary source) และเป็นแหล่งที่ได้ข้อมูลทุติยภูมิมา ก็เรียกว่า แหล่งทุติยภูมิ (Secondary source) ดังต่อไปนี้

๑) ข้อมูลปฐมภูมิ (Primary data)

ข้อมูลปฐมภูมิหมายถึง ข้อมูลเพื่อการวิจัยที่ผู้วิจัยเก็บรวบรวมได้มาโดยตรงจากประชากรตัวอย่างที่กำหนดศึกษาและได้ทำการสุ่มเลือกด้วยวิธีการทางสถิติแล้ว กล่าวอีกนัยหนึ่งคือข้อมูลประเภทที่จะได้ตัวจากผู้ที่ถูกศึกษา (Subjects) โดยตรง ในการทำวิจัยโดยทั่วไปผู้วิจัยส่วนมากนิยมที่จะใช้ข้อมูลปฐมภูมิเพื่อการศึกษาวิเคราะห์มากกว่า การใช้ข้อมูลทุติยภูมิที่เป็นเช่นนี้อาจเป็นเพราะว่าข้อมูลปฐมภูมิมีข้อได้เปรียบข้อมูลทุติยภูมิอยู่หลายประการ ที่สำคัญที่สุดคือการได้มาซึ่งข้อมูลประเภทนี้ผู้วิจัยมักเป็นผู้วางแผนการเก็บรวบรวมข้อมูล และลงมือเก็บรวบรวมด้วยตัวเอง

แหล่งของข้อมูลปฐมภูมิ คือ ตัวผู้ถูกศึกษาหรือสิ่งที่ถูกกำหนดศึกษา ซึ่งจะเป็นอย่างนั้นสามารถพิจารณาตัดสินได้จากการกำหนดประชากรเป้าหมายและกลุ่มตัวอย่างในการทำวิจัยเช่น การศึกษาสภาพทางเศรษฐกิจของชาวนาที่ทำมาปีละสองครั้ง ตัวอย่างกรณีนี้ชาวนาที่ทำมาปีละครั้งที่ถูกเลือกเป็นตัวอย่าง คือ แหล่งปฐมภูมิ อีกตัวอย่างหนึ่งคือ

การศึกษาข้อความในศิลาจารึกสมัยพ่อขุนรามคำแหงมหาราช แหล่งข้อมูลปฐมภูมิ คือ ศิลาจารึกหลักที่เป็นของแท้ดั้งเดิม เป็นต้น

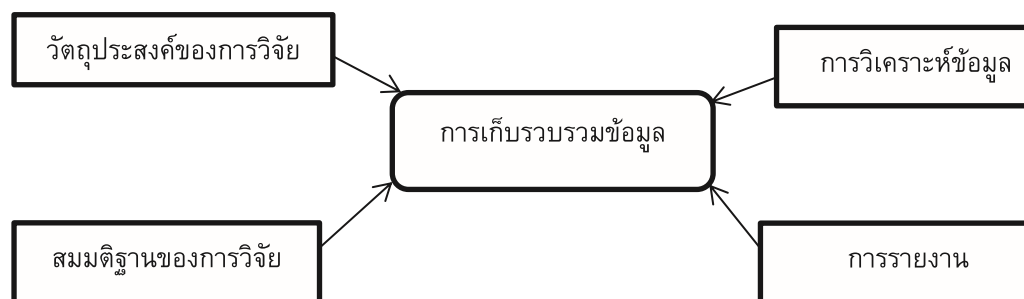
๒) ข้อมูลทุติยภูมิ (Secondary data)

ข้อมูลทุติยภูมิ คือ ข้อมูลอะไรก็ตามที่ได้รวบรวมมาจากผู้ที่ถูกหรือสิ่งที่ถูกทำการศึกษาโดยตรงแต่รวบรวมมาจากแหล่งอื่น ซึ่งอาจเป็นบุคคล สิ่งของและหรือสิ่งพิมพ์ต่างๆ ก็ได้ข้อมูลประเภทนี้ถึงแม้จะมีผู้นิยมใช้ไม่มากเท่ากับข้อมูลปฐมภูมิก็ตาม แต่ก็พบว่า มีผู้วิจัยใช้อยู่เสมอๆ เหตุผลสำคัญที่ทำให้ผู้วิจัยต้องใช้ข้อมูลทุติยภูมิในการศึกษาวิเคราะห์หามืออยู่หลายประการ ที่สำคัญที่สุดอาจเป็นเพราะข้อจำกัดของการทำวิจัยที่ไม่สามารถใช้ข้อมูลปฐมภูมิดังที่กล่าวแล้วข้างต้น

อย่างไรก็ตาม มีสิ่งที่ควรสังเกต คือ ข้อมูลทุติยภูมิที่มีผู้รวบรวมเอาไว้แล้ว ในรูปของศิลาจารึกก็ดี หรือ พิมพ์ลักษณะต่างๆ ก็ดีมักมีจุดมุ่งหมายเฉพาะในการรวบรวมการใช้ข้อมูลประเภทนี้เพื่อการวิจัยอาจทำให้ขาดรายละเอียดหรือขาดสิ่งที่ผู้วิจัยตั้งใจจะทำการศึกษาได้ กล่าวอเนกนัยหนึ่งคือ การใช้ข้อมูลทุติยภูมิในการศึกษาวิจัยอาจได้รายละเอียดไม่เพียงพอ เป็นต้น^๒

๑๑.๔ ความสำคัญของการเก็บรวบรวมข้อมูล

การเก็บรวบรวมข้อมูลเป็นขั้นตอนหนึ่งที่สำคัญของกระบวนการวิจัย กล่าวคือ การเก็บรวบรวมข้อมูลจะต้องเชื่อมโยงหรือมีความสัมพันธ์กับขั้นตอนอื่นๆ อย่างเหมาะสม ทั้งขั้นตอนที่จะต้องเก็บรวบรวมข้อมูลขั้นตอนภายหลังการเก็บรวบรวมข้อมูล ดังแสดงในภาพนี้

^๒ ศาสตราจารย์ ดร.มัส สุวรรณ. ระเบียบวิธีวิจัยทางสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ โอ.เอส.พรีนติ้ง เฮาส์, ๒๕๔๙), หน้า ๗๙-๘๐.

ภาพที่ ๓๓ แสดงความสัมพันธ์ของการเก็บรวบรวมข้อมูล

๑. การเก็บรวบรวมข้อมูลกับวัตถุประสงค์ของการวิจัย ผู้วิจัยจะต้องคำนึงถึงอยู่เสมอว่า ข้อมูลที่จะเก็บรวบรวมนั้นจะต้องสนองกับวัตถุประสงค์ที่ได้ระบุไว้อย่างครบถ้วน กล่าวคือ การเก็บรวบรวมข้อมูลนั้นจะต้องสร้างเครื่องมือที่ใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูล ซึ่งจะเป็นแบบสอบถาม แบบสัมภาษณ์ หรืออื่นๆ

๒. การเก็บรวบรวมข้อมูลกับสมมติฐานของการวิจัย ข้อสมมติฐานในงานวิจัยจะแสดงให้เห็นว่า มีตัวแปรอะไรที่ต้องการทดสอบ ผู้วิจัยจะต้องมั่นใจว่าได้เก็บข้อมูลครบถ้วนเพียงพอที่จะใช้ในการทดสอบสมมติฐาน ซึ่งในการทดสอบสมมติฐานแต่ละข้อ ผู้วิจัยจะต้องเก็บข้อมูลที่เกี่ยวข้องโดยการสร้างเครื่องมือที่ใช้เก็บรวบรวมข้อมูลก็จะมีรายละเอียดต่างๆ ที่ผู้วิจัยต้องการ

๓. การเก็บรวบรวมข้อมูลกับการวิเคราะห์ข้อมูล เทคนิคการวิเคราะห์ข้อมูล แต่ละวิธีใช้ได้อย่างเหมาะสมกับข้อมูลไม่เหมือนกัน ความแตกต่างที่สำคัญของข้อมูลที่เกี่ยวข้องกับเทคนิคการวิเคราะห์ คือ การกระจายและระดับของการวัด

๔. การเก็บรวบรวมข้อมูลกับการรายงานผลการวิจัย ผู้วิจัยจะต้องตระหนักถึงรายงานการวิจัยที่จะต้องเขียนว่ามีผลเกี่ยวข้องโดยตรงกับข้อมูลที่จะต้องเก็บไม่น้อยไปกว่าขั้นตอนอื่นผู้วิจัยควรจะต้องคิดว่ารายงานการวิจัยจะรายงานอย่างไร และใครเป็นผู้อ่านหรือนำข้อมูลจากรายงานการวิจัยไปประยุกต์ใช้ รายงานการวิจัยที่ดี คือ รายงานที่อ่านแล้วเข้าใจได้ดี รู้ถึงข้อจำกัดและข้อเสนอแนะของการวิจัย เทคนิคการวิเคราะห์ข้อมูลที่จะเสนอในรายงานวิจัยจะต้องอยู่ในระดับที่สอดคล้องกับผู้อ่าน

๑๑.๕ กระบวนการเก็บรวบรวมข้อมูล

ดังได้กล่าวไว้แล้วว่าการเก็บรวบรวมข้อมูลนั้นเป็นกระบวนการเพื่อที่จะให้ได้ข้อมูลเพื่อตอบวัตถุประสงค์ของการวิจัย การเก็บรวบรวมข้อมูลที่ดีควรที่จะกระทำอย่างเป็นระบบ คือ เป็นขั้นเป็นตอนเพื่อจะได้แน่ใจว่าข้อมูลที่ได้จากการเก็บรวบรวมข้อมูลนั้นมีความถูกต้องแม่นยำเชื่อถือได้ และมีความเที่ยงตรงซึ่งกระบวนการในการเก็บรวบรวมข้อมูลมีการแบ่งขั้นตอนต่างๆ ได้แก่ กระบวนการเก็บรวบรวมข้อมูลมีขั้นตอน ดังนี้

๑. การวางแผนการเก็บรวบรวมข้อมูล เป็นขั้นแรก ได้แก่

๑. การศึกษาปัญหาของการวิจัย แนวคิด ตัวแปร และสมมติฐาน
๒. การศึกษาประชากรและสถานที่ในการวิจัย

๓. การกำหนดวิธีและเครื่องมือในการเก็บรวบรวมข้อมูล

๔. การสร้างเครื่องมือในการวิจัยและการทดสอบเครื่องมือในการวิจัย

๒. การดำเนินการเก็บรวบรวมข้อมูล ได้แก่ ขั้นตอนเก็บรวบรวมข้อมูลตามที่วางแผนไว้ว่าจะใช้วิธีการและเครื่องมือในการเก็บรวบรวมข้อมูลแบบใด

๓. การติดตามประเมินผลการเก็บรวบรวมข้อมูล หมายถึง การตรวจสอบความถูกต้องและความเชื่อถือได้ของข้อมูลด้วยวิธีการต่างๆ เพื่อให้แน่ใจข้อมูลที่ได้นั้นครอบคลุมและสอดคล้องการวิจัย ถ้าข้อมูลที่ได้มาเกิดผิดพลาด ผู้วิจัยควรให้ผู้ทำการเก็บรวบรวมข้อมูลไปเก็บรวบรวมข้อมูลใหม่ในทันทีที่มีโอกาส

๑๑.๖ วิธีการเก็บรวบรวมข้อมูล

เอกสารเป็นแหล่งรวบรวมข้อมูลเบื้องต้นที่นำมาใช้ในการกำหนดปัญหา การกำหนดและทดสอบสมมติฐาน การสร้างแนวคิดและตัวแบบในการวิจัย ซึ่งในงานวิจัยบางประเภทผู้วิจัยสามารถหาข้อมูลได้จากแหล่งต่างๆ และในการเก็บข้อมูลนั้นควรจะทำอย่างเป็นขั้นตอนดังต่อไปนี้

๑. การเก็บรวบรวมข้อมูลจากเอกสาร
๒. การเก็บรวบรวมข้อมูลโดยสัมภาษณ์
๓. การเก็บรวบรวมข้อมูลโดยสังเกต
๔. การเก็บรวบรวมข้อมูลโดยใช้แบบสอบถาม
๕. การเก็บรวบรวมข้อมูลโดยการทดลองและการสนทนากลุ่ม

๑. การเก็บรวบรวมข้อมูลจากเอกสาร

การเก็บรวบรวมข้อมูลจากเอกสารนั้นเริ่มตั้งแต่การที่ผู้วิจัยทบทวนวรรณกรรมจนกระทั่งถึงขั้นการดำเนินการวิจัยโดยการเก็บจากเอกสาร การเก็บรวบรวมข้อมูลจากเอกสารจะช่วยให้ผู้วิจัยสามารถกำหนดปัญหาที่วิจัย กำหนดและทดสอบสมมติฐาน สร้างแนวคิดและตัวแบบในการวิจัย รวมถึงกำหนดวิธีการเก็บรวบรวมข้อมูลได้

เอกสารที่นำมาใช้ในการวิจัยนี้ รวมความถึงเอกสารที่มีใช้สิ่งพิมพ์ด้วย ทั้งนี้เอกสารต่างๆ ที่ใช้เป็นแหล่งข้อมูลนั้นพอจำแนกออกได้ ดังนี้

- ๑) หนังสือทั่วไป (General books) ได้แก่ หนังสือตำรา คู่มือ เอกสารประกอบการบรรยาย หนังสือแปลหรือเรียบเรียง รวมถึงหนังสือที่ให้ความรู้ในเรื่องต่างๆ

หนังสือประเภทนี้สามารถค้นคว้าและศึกษาได้ในห้องสมุดหรือแหล่งค้นคว้าอื่นๆ เพื่อความสะดวกในการค้นคว้าจึงได้มีผู้คิดระบบจัดหนังสือเป็นหมวดหมู่ขึ้น เป็นต้น

๒) หนังสืออ้างอิง (Reference books) หมายถึง หนังสืออ้างอิงทั่วไปและหนังสืออ้างอิงเฉพาะเรื่อง เช่น สารานุกรม พจนานุกรม หนังสือรายปี หนังสืออ้างอิงทางภูมิศาสตร์ อักษรานุกรม บรรณานุกรม และดัชนีวารสาร เป็นต้น^๓

๓) รายงานการวิจัย บทความการวิจัย รายงานการสำรวจ มีลักษณะเป็นวรรณกรรมที่รายงานผลจากการศึกษาค้นคว้าทางวิชาการในเรื่องใดเรื่องหนึ่งโดยเฉพาะซึ่งมีรูปแบบในการเขียนคล้ายๆ กันแต่ส่วนที่สำคัญที่จะสามารถพิจารณาได้จากบทคัดย่อที่อยู่ตอนหน้าและบทสรุปที่อยู่ตอนท้ายบทคัดย่อจะรวมสรุปคำบรรยายถึงวิธีการศึกษาค้นคว้าข้อค้นพบต่างๆ ส่วนบทสรุปนั้นจะสรุปผลการศึกษาไว้อย่างย่อๆ ตลอดจนปัญหาข้อบกพร่องและข้อเสนอแนะในการวิจัย

๔) วิทยานิพนธ์ (Thesis) ทั้งวิทยานิพนธ์ระดับปริญญาโทและปริญญาเอกซึ่งถือว่าเป็นเอกสารที่มีคุณค่าในทางวิชาการมาก เพราะเป็นรายงานที่ผู้จัดทำได้การศึกษา ค้นคว้าในเรื่องนั้นๆ อย่างละเอียดเพื่อเป็นส่วนประกอบของการศึกษา ส่วนใหญ่แล้ววิทยานิพนธ์ไม่มีการพิมพ์จำหน่ายดังนั้น แหล่งที่สามารถค้นหาได้คือห้องสมุดของมหาวิทยาลัยต่างๆ

๕) วารสาร (Periodicals) เป็นเอกสารรวมบทความทางวิชาการที่สำคัญๆ ตลอดจนบทวิจารณ์และข้อเสนอแนะต่างๆ ทางวิชาการ อาจจะออกเผยแพร่ทุกๆ ๓ เดือนหรือ ๖ เดือน เช่น วารสารสังคมศาสตร์ วารสารข้าราชการ วารสารพัฒนาบริหารศาสตร์ เป็นต้น

๖) จุลสาร (Pamphlets) เป็นเอกสารขนาดเล็กๆ ที่เสนอเรื่องราวหรือบทความทางวิชาการเฉพาะเรื่องเดียวหรือบทเดียวต่อฉบับ อาจเรียกได้ว่าเป็นส่วนย่อยของวารสารก็ได้

๗) เอกสารของทางราชการ (Official records) เป็นเอกสารที่ส่วนราชการต่างๆ จัดทำขึ้นเพื่อประโยชน์ในการปฏิบัติงานเช่น ราชกิจจานุเบกษา คำสั่งนโยบาย กฎระเบียบ พระราชบัญญัติ รายงานประจำปีของหน่วยงาน เป็นต้น

^๓ สุรพล พรหมกุล, ดร. ระเบียบวิธีวิจัยทางรัฐศาสตร์, พิมพ์ครั้งที่ ๑. (กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์โอเดียนสโตร์, ๒๕๕๔), หน้า ๑๓๙.

๘) แผ่นภาพสไลด์ (Slides) เป็นเอกสารภาพหนึ่งที่ถ่ายเก็บไว้ในลักษณะของฟิล์ม เมื่อต้องการดูต้องใช้เครื่องมือช่วย^๔

๙) เอกสารอื่นๆ นอกจากเอกสารที่กล่าวมาข้างต้นแล้วยังมีเอกสารอื่นๆ เช่น หนังสือพิมพ์ก็อาจนำมาใช้เป็นเอกสารอ้างอิงได้ ถ้าหากข้อมูลนั้นๆ เชื่อถือได้ เป็นต้น

๒. การเก็บรวบรวมข้อมูลโดยสัมภาษณ์

การสัมภาษณ์ เป็นวิธีการเก็บรวบรวมข้อมูลที่มีแบบแผนอย่างหนึ่งนำไปใช้ในการสำรวจข้อเท็จจริงจากภาวะความเป็นอยู่ในสังคม โดยการอาศัยวิธีการสนทนาซักถามระหว่างผู้ให้สัมภาษณ์กับผู้สัมภาษณ์แบบเผชิญหน้ากัน (face-of-face) มีจุดมุ่งหมายเพื่อต้องการทราบข้อเท็จจริงจากผู้ถูกสัมภาษณ์ การสัมภาษณ์เป็นกระบวนการติดต่อสื่อสารสองทางที่สามารถได้ยินเสียง ได้อยู่ใกล้ชิดและซักถามผู้ให้สัมภาษณ์ ให้สามารถที่ได้ข้อมูลที่กระจ่างชัดมากขึ้น

แบบสัมภาษณ์เป็นเครื่องมืออีกชนิดหนึ่งที่ใช้ในการรวบรวมข้อมูลจากผู้ศึกษาโดยตรง สิ่งที่ประกอบในแบบนำสัมภาษณ์อาจไม่ใช่ข้อคำถามเหมือนแบบสอบถามหรือรายการถาม แต่ประกอบด้วยรายชื่อของสิ่งๆ ที่ผู้ทำวิจัยต้องการจะรวบรวม การรวบรวมข้อมูลด้วยวิธีนี้ผู้ถามจะใช้คำถามประเภทปลายเปิด (Open ended questions) เป็นหลักในการถามผู้ศึกษา เป็นต้น^๕

๒.๑ ประเภทของการสัมภาษณ์

การสัมภาษณ์สามารถแบ่งออกได้เป็น ๓ ประเภทใหญ่ๆ ดังนี้

๑) การสัมภาษณ์ โดยใช้แบบสัมภาษณ์ (Structured of standardized interview) หมายถึง การสัมภาษณ์ ตามแบบคำถามที่จัดไว้ให้ หรือที่ได้สร้างขึ้นไว้เรียบร้อยแล้วแล้วล่วงหน้า โดยใช้คำถามเดียวกันกับผู้ถูกสัมภาษณ์ทุกคน ซึ่งผลที่ได้จากการสัมภาษณ์อาจจะแตกต่างกัน การสัมภาษณ์เป็นรายบุคคลหรือเป็นกลุ่มย่อยๆ ก็ได้

๒) การสัมภาษณ์โดยไม่ใช้แบบสัมภาษณ์ (Not standardized interview) หมายถึง การสัมภาษณ์ที่ไม่ใช้แบบสัมภาษณ์ เป็นการใช้ทักษะและความสามารถเฉพาะตัวของผู้สัมภาษณ์หรือผู้วิจัยที่จะดึงเอาคำตอบจากผู้สัมภาษณ์ให้ได้ตามประเด็นการวิจัยที่ตั้งไว้

^๔ อ้างแล้ว.

^๕ มนัส สุวรรณ, ศาสตราจารย์ ดร. อ้างแล้ว, หน้า ๘๒.

และผู้ถูกสัมภาษณ์ทุกคนมีอิสระในการตอบคำถามได้เต็มที่ การใช้คำถามก็มีการยืดหยุ่นพอสมควร การสัมภาษณ์แบบนี้แบ่งเป็นย่อยๆ ได้อีก ๓ แบบ คือ

(๑) แบบ focused interview คือ ใช้วิธีตะล่อมเข้าสู่ประเด็น หรือการที่ผู้สัมภาษณ์พยายามเบนความเข้าใจของผู้ถูกสัมภาษณ์ให้ให้เข้ามาสู่ผู้จุดหมายที่ต้องการให้มากที่สุด

(๒) แบบ Depth interview เป็นการสัมภาษณ์แบบลึกซึ้ง เพื่อล้วงความจริงออกมาให้ได้ดังเช่น วิธีการสอบถามที่พนักงานอัยการ หรือทนายความ นิยมใช้กัน

(๓) แบบ Not Directive interview เป็นการสัมภาษณ์ที่ผู้สัมภาษณ์พูดนำอะไรทั้งสิ้น ปลอ่ยให้ผู้ถูกสัมภาษณ์เล่าหรือระบายความรู้สึกออกมาตามความพอใจ ผู้สัมภาษณ์เป็นเพียงผู้ฟังและบันทึกข้อความเท่านั้น ดังนั้น การจะได้ข้อมูลมากน้อยแค่ไหน ขึ้นอยู่กับความชำนาญ และความสามารถของผู้สัมภาษณ์

ในทางปฏิบัติการจะเลือกใช้วิธีใดนั้น ขึ้นอยู่กับวัตถุประสงค์ของการวิจัย และจุดมุ่งหมายของการสัมภาษณ์เป็นเรื่องๆ ไปแต่โดยทั่วไปมักนิยมใช้คละกันไป

๓) การสัมภาษณ์ซ้ำ (Repeated interview) การสัมภาษณ์ซ้ำเพื่อประโยชน์ในการศึกษาติดตามความเคลื่อนไหวเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมบางประการของสังคม หรือตัวแปรบางประการที่มีอิทธิพลต่อสภาวะการณ์ของสังคม จึงนิยมใช้เฉพาะการศึกษาติดตามเรื่องที่มีความจำเป็นจริงๆ

๒.๒ การเตรียมตัวก่อนสัมภาษณ์

การเตรียมตัวก่อนสัมภาษณ์ การเตรียมตัวของผู้สัมภาษณ์หรือผู้วิจัยก่อนการสัมภาษณ์มีดังต่อไปนี้

๑) ต้องทำความเข้าใจแบบสอบถามให้แจ่มแจ้ง ต้องเข้าใจจุดมุ่งหมายของคำถามทุกข้อ ถ้าสามารถจำคำถามได้ ก็จะทำให้การสัมภาษณ์เร็ว และเป็นกันเองมากขึ้น

๒) ต้องทำความคุ้นเคยและศึกษาให้เข้าใจถึงสภาพความเป็นอยู่ทางสังคม และเศรษฐกิจของประชาชนในท้องที่ที่จะทำการวิจัย เพื่อช่วยให้คำตอบที่ผู้ตอบให้มานอกจากนั้นยังช่วยสร้างบรรยากาศที่ดีในการสัมภาษณ์อีกด้วย เพราะแสดงให้เห็นว่าผู้สัมภาษณ์เข้าใจชีวิตชาวบ้านจริงๆ

๓) ถ้ายังไม่คุ้นเคยกับประชาชนในชุมชนนั้นดีพอ ควรขอความร่วมมือผู้นำชุมชนในท้องที่เป็นผู้นำทาง เช่น กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน ครู หรือเจ้าหน้าที่อื่นๆ

๔) การแต่งกายควรแต่งกายที่จะเป็นสิ่งที่ช่วยให้เกิดความเป็นกันเองกับชาวบ้านได้ง่ายขึ้น เช่น ไม่ควรแต่งกายด้วยเสื้อผ้าอาภรณ์ที่แตกต่างจากชาวบ้านมากเกินไป และไม่ควรใช้ของดีหรือฟุ่มเฟือยเกินไปและไม่ควรใช้เสื้อผ้าสีฉูดฉาด เป็นต้น

๒.๓ การดำเนินการสัมภาษณ์

หลักการประการหนึ่งในความสำเร็จของการสัมภาษณ์ ก็คือความสามารถของผู้สัมภาษณ์ที่จะสร้างสัมพันธภาพและมนุษยสัมพันธ์ที่ดีได้เพียงใด โดยให้ผู้ถูกสัมภาษณ์มีความรู้สึกเป็นกันเอง เกิดความนับถือและไว้วางใจเมื่อเริ่มต้น หลักสำคัญในขั้นนี้มีดังนี้

๑) ผู้สัมภาษณ์จะต้องแนะนำตัวเองก่อนสัมภาษณ์ว่าเป็นใคร มาจากไหน มาทำอะไร ขอบข่ายและความมุ่งหมายในการสัมภาษณ์มีอะไรบ้าง และที่สำคัญคือ จะต้องให้ผู้สัมภาษณ์รับรู้ว่า การสัมภาษณ์ถือเป็นความลับเฉพาะใช้ประโยชน์เพื่อการวิจัยเท่านั้น จะไม่มีการเปิดเผยว่าผู้ตอบเป็นใครหรือตอบว่าอะไรบ้าง

๒) ต้องสังเกตดูว่า จังหวะที่เข้าไปสัมภาษณ์นั้นเหมาะสมหรือไม่ ถ้าผู้ถูกสัมภาษณ์กำลังจะไปธุระก็ควรนัดวันอื่นไม่ควรยัดยั้ง และแจ้งจุดมุ่งหมายของการมาเยี่ยมให้ทราบไว้

๓) ก่อนลงมือสัมภาษณ์ ควรใช้เวลาเล็กน้อยสนทนากับผู้ถูกสัมภาษณ์ เกี่ยวกับเรื่องที่เขาสนใจ หรือสอบถามเรื่องราวต่างๆ ตลอดจนการทำมาหากินโดยทั่วไปเพื่อเกิดความคุ้นเคยกัน

๔) เพื่อไม่ให้ผู้ถูกสัมภาษณ์ตกใจและลังเลใจในการตอบตามหลักแล้วการสัมภาษณ์ควรดำเนินไปแบบตัวต่อตัว

๕) ไม่ควรใช้คำถามนำ หรือชี้ช่องทางคำตอบให้ผู้ถูกสัมภาษณ์ล่วงหน้า ยกเว้นในกรณีที่แบบสัมภาษณ์มีคำตอบล่วงหน้าอยู่แล้ว ผู้สัมภาษณ์ต้องอ่านคำตอบทุกข้อ เพื่อให้ผู้ตอบตัดสินใจว่าจะเลือกคำตอบใด

๖) ต้องทำให้ผู้ถูกสัมภาษณ์รู้สึกว่าการสัมภาษณ์ครั้งนี้สำคัญมากและคำตอบทุกข้อมีความหมายอย่างยิ่ง โดยปกติผู้ตอบจะให้ความร่วมมืออย่างยิ่ง ถ้าการศึกษา นั้นเป็นการหาทางปรับปรุงชุมชนให้ดีขึ้น

๗) ควรระมัดระวังคำพูด และภาษาที่ใช้ว่า ถ้าไม่แน่ใจว่าจะพูดภาษาพื้นเมืองได้ถูกต้อง ก็ควรใช้ภาษาไทยกลางเพื่อให้การสะดวกในการสัมภาษณ์นั้น

๘) หลังจากการสัมภาษณ์เสร็จสิ้นแล้ว นอกจากจะขอบคุณผู้ให้สัมภาษณ์แล้วควรจะย้ำอีกครั้งว่า ความสำเร็จในการศึกษาครั้งนี้ส่วนหนึ่งขึ้นอยู่กับผู้ตอบ เพื่อให้เกิดความภูมิใจและสบายใจ

ในการสัมภาษณ์นั้น การสร้างสัมพันธภาพที่ดีไว้ หรือการทำให้ผู้ถูกสัมภาษณ์ประทับใจ จะช่วยให้การเข้าไปสัมภาษณ์ครั้งต่อไปสะดวกและได้รับความร่วมมือดีขึ้น

๒.๔ ข้อดีของการสัมภาษณ์ มีดังต่อไปนี้ คือ

- ๑) ช่วยแก้ไขปัญหาในการได้รับแบบสอบถามคืนมาน้อย
- ๒) สามารถสังเกตสภาพการณ์ต่างๆ ได้ด้วยในตัว
- ๓) สามารถขยายความและชี้แจงข้อคำถามที่ยังไม่ชัดเจนให้กระจายได้
- ๔) เหมาะสมสำหรับประชากรที่มีการศึกษาต่ำ หรืออ่านไม่ออกเขียนไม่ได้
- ๕) ทำให้การสัมภาษณ์เกิดความเกรงใจเลยตอบคำถาม
- ๖) เกิดความสัมพันธ์ส่วนตัวทำให้ได้ข้อมูลที่เป็นจริงมากกว่าที่เป็นเท็จ

๒.๕ ข้อเสียของการสัมภาษณ์มีดังนี้ คือ

- ๑) สิ้นเปลืองเวลา แรงงาน กำลังคนและงบประมาณมาก
- ๒) มีความจำเป็นต้องเตรียมคนออกไปสัมภาษณ์ ทำให้เสียเวลามากและจะหาคนที่มีความสัมพันธ์เพียบพร้อมได้ยาก
- ๓) ผู้ถูกสัมภาษณ์อาจอาจเกิดความอายในการตอบคำถาม ทำให้ข้อมูลผิดพลาดได้
- ๔) ผู้สัมภาษณ์อาจเกิดความกลัวเพราะนี่กว่าเป็นเรื่องของทางการเลยตอบไม่ตรงกับข้อเท็จจริง
- ๕) ผู้สัมภาษณ์อาจเผลอแสดงความคิดเห็นของตนออกไปโดยไม่เจตนา
- ๖) ถ้าผู้สัมภาษณ์ไม่มีมนุษยสัมพันธ์ดีพอ ความร่วมมือก็จะลงต่ำกว่าปกติ^๖

๓.การเก็บรวบรวมข้อมูลโดยสังเกต

การสังเกต (Observation) เป็นวิธีหนึ่งของการเก็บรวบรวมข้อมูล การสังเกต หมายถึงการใช้ประสาทสัมผัส ได้แก่ ตา หู จมูก ลิ้น และกาย สังเกตหรือศึกษา

^๖ วิเชียร ประเสริฐ และบัณฑิต บุณยนอง, ระเบียบวิธีวิจัย, (พระนครศรีอยุธยา: มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย วิทยาเขตมหาวชิราลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๑), หน้า ๖๖-๗๐.

พฤติกรรมและปรากฏการณ์ต่างๆ ที่เกิดขึ้นเพื่อหาข้อสรุปหรือข้อเท็จจริงตามต้องการ ข้อมูลที่เก็บได้เป็นข้อมูลปฐมภูมิ

การสังเกตที่จะใช้เป็นวิธีเก็บรวบรวมข้อมูลเพื่อการวิจัยนั้น มักจะดำเนินการโดยผู้ชำนาญการสังเกตอย่างมีจุดมุ่งหมาย มีระบบระเบียบอย่างแน่นนอน และต้องจับบันทึกสิ่งที่สังเกตให้เร็วที่สุดเท่าที่จะทำได้ สำหรับผู้วิจัยใหญ่ๆ ก็อาจจะใช้การสังเกตเพื่อเก็บรวบรวมข้อมูลได้แต่จะต้องศึกษาวิธีการและสร้างเครื่องมือช่วยสังเกตเพื่อเก็บรวบรวมข้อมูลให้มีคุณภาพที่ดีจนสามารถได้ข้อมูลที่ต้องการและครบถ้วน ซึ่งการที่จะได้ข้อมูลที่มีลักษณะดังกล่าว ควรจะต้องรู้เกี่ยวกับประเภทของการสังเกต หลักในการสังเกตลักษณะของผู้สังเกตที่ดี และข้อดีและข้อจำกัดของการสังเกต^๗

การสังเกตในการวิจัยทางสังคมศาสตร์นั้น มุ่งที่จะทราบความสัมพันธ์ของสังคมของบุคคลที่ร่วมกันอยู่เป็นหลักใหญ่การสังเกตอาจได้โดย

๑) สังเกตสิ่งที่มีอยู่หรือเป็นอยู่ ซึ่งอาจเป็นวัตถุ สิ่งของที่ปราศจากชีวิต การเคลื่อนไหวหรือสิ่งมีชีวิต ในลักษณะโครงสร้างทั่วไป โดยไม่คำนึงถึงการกระทำหรือพฤติกรรมของสิ่งนั้นและ

๒) สังเกตเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นและดำเนินอยู่ซึ่งหมายถึงการให้ความสนใจแก่การกระทำ หรือพฤติกรรมสิ่งต่างๆ ที่มีอยู่ในสภาพที่นั้นในขณะนั้น

๓.๑ ประเภทของการสังเกต

การสังเกตแบ่งออกเป็นประเภทใหญ่ๆ ได้ 3 ประเภท คือ

๑) การสังเกตโดยการเข้าไปร่วมด้วย (Participant Observation) หมายถึง การสังเกตผู้วิจัยเข้าไปร่วมอยู่ในหมู่ที่ถูกสังเกตและมีการกระทำกิจกรรมร่วมกันด้วย เช่น การไปร่วมวงในฐานะนักแสดงเพื่อต้องการสังเกตความสัมพันธ์ในกลุ่มนักแสดงในเรื่องนั้นๆ หรืออาจจะไปร่วมในฐานะคีนก็ได้ เช่น ผู้จัดการ ตากล้อง หรือผู้จัดฉาก เป็นต้น

๒) การสังเกตโดยไม่ได้เข้าไปร่วมกัน (Non-participant Observation) หมายถึงผู้วิจัยสังเกตอยู่นอกวงของผู้ถูกสังเกต ทำตนให้เป็นคนภายนอกโดยไม่เข้าไปร่วมกิจกรรมที่กลุ่มกำลังทำอยู่หากกำหนดกันอย่างจริงจังแล้ว ผู้ถูกสังเกตไม่ควรรู้ตัวเลยว่ากำหนดถูกสังเกตอยู่ผู้วิจัยจำเป็นจะต้องอยู่ในที่ที่ผู้ถูกสังเกตไม่สามารถมองเห็นได้ เพราะ

^๗ รองศาสตราจารย์ ดร.ปฐม มณีโรจน์ และคณะ, *ขอบข่ายและวิธีวิจัยทางรัฐประศาสนศาสตร์*. พิมพ์ครั้งที่ ๑๐. (กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช, ๒๕๓๙), หน้า ๓๖๐-๓๖๑.

ไม่เช่นนั้นแล้ว อาจจะทำให้พฤติกรรมของผู้ถูกสังเกตผิดแผกไปจากแบบปกติที่เคยทำอยู่ได้ เป็นผลทำให้ข้อมูลที่ได้มาไม่ตรงกับข้อเท็จจริง

๓) การสังเกตโดยที่ผู้สังเกตยอมรับว่าผู้วิจัยเป็นส่วนหนึ่งของกลุ่มแต่ในการสังเกตแบบนี้ผู้วิจัยไม่จำเป็นต้องทำกิจกรรมทุกอย่างที่ผู้ถูกสังเกตทำหรือกล่าวอีกนัยหนึ่งการสังเกตประเภทนี้เป็นประเภทที่อยู่กึ่งกลางระหว่างการสังเกตทั้ง ๒ ประเภทที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

๓.๒ ลักษณะของการสังเกตที่ดี มีดังนี้คือ

- ๑) จะต้องระบุเฉพาะเจาะจงว่าจะสังเกตอะไรเป็นอย่างไร ไป
- ๒) มีการวางแผนที่แน่นอน เช่น กำหนดวิธีการ เวลา การจดบันทึก เป็นต้น
- ๓) มีการจดบันทึกข้อมูลจากการสังเกตมากที่สุด ที่มากได้ตามสภาพความเป็นจริงและยังไม่ต้องตีความ
- ๔) การจดบันทึกต้องจดบันทึกทันทีที่สังเกตเห็นพฤติกรรมที่ต้องการสังเกต
- ๕) ต้องเป็นผู้ที่มีความรู้ในเรื่องที่สังเกต
- ๖) ข้อมูลที่ได้จากการสังเกต สามารถทำซ้ำและตรวจสอบกับบุคคลอื่นๆ เพื่อตรวจสอบความถูกต้องได้

๓.๓ คุณสมบัติของผู้สังเกตหรือผู้วิจัย

- ๑) มีประสาทสัมผัสรวดเร็วและมีประสิทธิภาพ
- ๒) มีความสามารถที่จะจดบันทึกเหตุการณ์ได้รวดเร็วและถูกต้อง
- ๓) มีความตื่นตัวอยู่เสมอ
- ๔) สามารถควบคุมความลำเอียงส่วนตัวได้
- ๕) ต้องมีเครื่องมือสำหรับจดบันทึกข้อมูล
- ๖) ต้องมีการไปเสาะแสวงหาความรู้ในเรื่องที่จะสังเกตให้มากที่สุด
- ๗) ขณะสังเกตต้องมีความระมัดระวังตั้งใจจัดความกังวลและสิ่งรบกวน

๓.๔ เครื่องมือที่ใช้ประกอบการสังเกต ประกอบด้วย

๑) มาตราจัดอันดับ (Rating Scale) เป็นแบบการประมาณพฤติกรรมที่เกิดขึ้นว่าอยู่ในระดับใดโดยผู้วิจัยจะเป็นผู้ประมาณค่า เช่น สนใจมาก ปานกลาง น้อยหรือไม่สนใจเลยหรือดีมาก ดีไม่ดี ฯลฯ

๒) ระเบียบพฤติการณ์ (Anecdotal Record) เป็นการจดบันทึกเหตุการณ์ที่พบเห็นจริงๆ โดยไม่ต้องวิเคราะห์วิจารณ์อะไรทั้งสิ้น

๓) เป็นแบบฟอร์มสำเร็จรูปเพื่อคอยตรวจสอบว่าเห็นการณใดหรือพฤติกรรมใดเกิดขึ้น จำนวนกี่ครั้งในช่วงเวลาที่สังเกต

๔) การถ่ายภาพหรือบันทึกเสียง (Photography or Tape Recording) เป็นการถ่ายภาพนิ่งพฤติกรรมที่ต้องการหรือการบันทึกเสียงในขณะที่สังเกตกิจกรรมหรือพฤติกรรมนั้น

๕) เครื่องถ่ายภาพวิดีโอ (Video) เช่นเดียวกับข้างบนแต่เป็นการถ่ายภาพการเคลื่อนไหวหรืออากัปภิกขัยของผู้ถูกสังเกต

๓.๕ ข้อดีของการสังเกตมีดังนี้ คือ

๑) ช่วยเก็บข้อมูลผู้ถูกศึกษาไม่ได้บอกเล่าให้ฟัง เพราะนึกว่าไม่สำคัญหรือเพราะเห็นเป็นเรื่องธรรมดาที่เคยชินอยู่จนไม่ได้เอาใจใส่หรือบอกผู้วิจัยให้ทราบ นอกจากนั้นยังใช้เก็บข้อมูลบางอย่างที่ผู้ถูกศึกษาบอกไม่ได้เพราะอธิบายไม่ถูกหรือเพราะเด็กเกินไปที่จะบอกเล่าได้

๒) ช่วยเก็บข้อมูลบางชนิดที่ผู้ถูกศึกษาไม่เต็มใจที่จะบอกเล่าออกมาเป็นคำพูดเพราะไม่แน่ใจในข้อเท็จจริงหรือเพราะกลัวว่าจะเป็นภัยต่อตนเองหรือเป็นการผิดกฎเกณฑ์ข้อบังคับหรือกลัวว่าจะเสื่อมเสียบุคลิกภาพของตัวเอง

๓) ช่วยเก็บข้อมูลให้เป็นหลักฐานเพิ่มเติมที่จะสนับสนุน หรือขัดแย้งความเชื่อในเรื่องเดียวกันที่ได้รับทราบมาจากการสัมภาษณ์หรือวิธีอื่นช่วยให้ความรู้ความเข้าใจในข้อความนั้นๆ ชัดเจนและถูกต้องยิ่งขึ้น

๔) ช่วยเก็บข้อมูลจากเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นจริงๆ ได้ทันที ไม่ต้องคอยฟังความจำของผู้อื่นให้เล่าให้ฟังอีกต่อหนึ่งซึ่งอาจจะคลาดเคลื่อนได้

๕) ไม่เป็นการรบกวนผู้ที่ถูกศึกษา

๖) ข้อมูลที่ได้จะไม่มีความคิดเห็นส่วนตัวของผู้ถูกศึกษาปนอยู่เหมือนกับที่ได้จากการเก็บข้อมูลวิธีอื่น

๓.๖ ข้อเสียของการสังเกตมีดังนี้ คือ

๑) ไม่สามารถเก็บข้อมูลที่ต้องการได้หากเหตุการณ์ที่ต้องการศึกษานั้นไม่เกิดขึ้นให้สังเกตในระยะเวลาที่ทำการเก็บข้อมูล เช่น การเกิด พิธีบรมราชาภิเษก การเลือกตั้งหรือการปฏิวัติ เป็นต้น

๒) ไม่สามารถเก็บข้อมูลบางอย่างที่เจ้าของเหตุการณ์ไม่อนุญาตให้ผู้วิจัยเข้าไปสังเกตได้ เช่น เรื่องส่วนตัว เรื่องภายในครอบครัวหรือพิธีกรรมอันศักดิ์สิทธิ์ บางอย่าง เป็นต้น

๓) ไม่สามารถเก็บข้อมูลได้ทั่วถึงทุกแง่มุมของเหตุการณ์ทุกชนิด เพราะผู้วิจัยไม่สามารถอยู่ในที่หลายๆ แห่งพร้อมกันได้ในขณะเดียวกันหรือไม่สามารถสังเกตบุคคลได้พร้อมกันหลายๆ คนถึงแม้จะอยู่รวมในที่เดียวกันในขณะนั้นก็ตาม

๔) ใช้เวลามากและสิ้นเปลืองค่าใช้จ่ายมากด้วย กล่าวโดยสรุป การที่จะทำให้การสังเกตมีความเที่ยงตรงตามที่ต้องการนั้นพฤติกรรมที่จะสังเกตต้องมีความสำคัญและมีความหมายต่อการสร้างทฤษฎีในการนี้ต้องมีผู้เชี่ยวชาญเฉพาะทางช่วยในการเลือกเหตุการณ์สำคัญ และเหมาะสมกับการสังเกตเพื่อให้ได้ข้อมูลตามวัตถุประสงค์อีกประการหนึ่ง ผู้วิจัยเองจะต้องมีความรู้และทักษะในเรื่องที่สังเกตนั้นด้วย

๔. การเก็บรวบรวมข้อมูลโดยใช้แบบสอบถาม

แบบสอบถาม (Questionnaire) หมายถึง ชุดคำถามซึ่งใช้เป็นเครื่องมือสำหรับการรวบรวมข้อมูลจากผู้ให้ข้อมูลโดยตรงแบบสอบถามจะแตกต่างจากแบบสัมภาษณ์ตรงที่ ผู้ให้ข้อมูลจะเป็นผู้กรอกแบบสอบถามนั่นเอง แต่แบบสัมภาษณ์จะเป็นผู้กรอกเอง ซึ่งขั้นตอนต่างๆ ในการสร้างแบบสอบถาม (Questionnaire Construction) จะได้กล่าวในรายละเอียดในบทต่อไป

ในการส่งแบบสอบถามไปยังผู้ที่จะให้ข้อมูลนั้นอาจทำได้หลายวิธี เช่น อาจจัดส่งทางไปรษณีย์นำไปส่งด้วยตนเองหรืออาจจะฝากบุคคลที่รู้จักไปแจกจ่ายให้แก่ผู้ให้ข้อมูลก็ได้ อย่างไรก็ตาม ไม่ว่าจะส่งแบบสอบถามโดยวิธีใดก็ตาม จะต้องมีการชี้แจงในรายละเอียดเกี่ยวกับแบบสอบถามนั้นแนบไปด้วย เช่น ชื่อโครงการวิจัย วัตถุประสงค์ หน่วยงานที่รับผิดชอบคำมั่นสัญญาว่าจะปกปิดข้อมูลไว้เป็นความลับ คำแนะนำในการตอบคำถามและกำหนดระยะเวลาในการขอแบบสอบถามคืนนอกจากนี้จะต้องแนบซองปิดแสตมป์ และเจ้าหน้าที่ส่งถึงผู้วิจัยไปด้วย

การเก็บรวบรวมข้อมูลโดยใช้แบบสอบถามส่งไปให้กลุ่มตัวอย่างตอบนั้น เป็นวิธีนิยมใช้กันมากในงานวิจัยทางรัฐศาสตร์และสังคมศาสตร์แขนงอื่นๆ เนื่องจากเป็นวิธีที่ง่าย ไม่ยุ่งยากสลับซับซ้อน ประหยัดเวลาและค่าใช้จ่ายมากกว่าการเก็บรวบรวมข้อมูลโดยการสังเกตและการสัมภาษณ์ การใช้แบบสอบถามนี้ จะส่งแบบสอบถามที่ผู้วิจัยได้จัดเตรียมไว้ให้กลุ่มตัวอย่างตอบ เมื่อกลุ่มตัวอย่างตอบในแบบสอบถามเสร็จสิ้นแล้ว อาจให้กลุ่มตัวอย่างส่งกลับมากำหนดให้ผู้เก็บรวบรวมข้อมูลสอบถามส่งมายังผู้วิจัยเพื่อดำเนินการในขั้นต่อไป^๔

๔.๑ สำหรับข้อดีของการใช้แบบสอบถาม คือ

- ๑) ลงทุนน้อยกว่าการสัมภาษณ์ และประหยัดแรงงาน เวลาและงบประมาณ
- ๒) ถ้าเลือกกลุ่มตัวอย่างที่ดีสร้างเครื่องมือดีจะทำให้ได้ข้อมูลที่เชื่อถือได้
- ๓) ผู้ตอบมีอิสระที่จะตอบตามที่ตนเองคิดและ
- ๔) ไม่ต้องเสียเวลาในการฝึกอบรมเจ้าหน้าที่

๔.๒ ส่วนข้อเสียของการใช้แบบสอบถามมีดังนี้คือ

- ๑) ความร่วมมือและโอกาสที่จะได้แบบสอบถามคืนมานี้น้อยมาก เพราะมีแรงจูงใจ ไม่มีคนมากระตุ้น ไม่เข้าใจวัตถุประสงค์ดีพอหรือขาดความสนใจในเรื่องที่ถาม
- ๒) ไม่มีความเกรงใจ จึงไม่ยอมเสียเวลาในการตอบ
- ๓) เข้าใจคำถามผิด หรือไม่เข้าใจคำถาม ก็เลยเบื่อและพาลไม่ตอบ
- ๔) มีโอกาสปรึกษากันได้ และไม่สมบูรณ์
- ๕) สภาพการณ์ของสถานที่ตอบคำถามแตกต่างกันอาจจะทำให้ได้ข้อมูลที่เบี่ยงเบนไปจากข้อมูลเท็จจริง^๕

๕. การเก็บรวบรวมข้อมูลโดยการทดลองและการสนทนากลุ่ม

นอกจากวิธีการเก็บรวบรวมข้อมูลดังกล่าวข้างต้นแล้ว ยังมีวิธีการเก็บรวบรวมข้อมูล อีก ๒ วิธี คือ โดยการทดลองและการสนทนากลุ่มซึ่งเป็นวิธีการที่นำมาใช้ใน

^๔ อ่างแล้ว, หน้า ๓๖๖.

^๕ วิเชียร ประเสริฐ และบัณฑิต บุณยสนอง, อ่างแล้ว, หน้า ๗๐-๗๑.

การวิจัยทางรัฐศาสตร์ที่ยังไม่แพร่หลายนัก ทั้งนี้ เนื่องมาจากข้อจำกัดของวิธีการเก็บรวบรวมข้อมูลทั้งสองและข้อจำกัดของรัฐศาสตร์เอง ดังนั้น เนื้อหาในเรื่องนี้จะกล่าวเพียงประเด็นหลักๆ เท่านั้น จะไม่กล่าวรายละเอียดเหมือนวิธีการที่ได้กล่าวมาแล้วข้างต้น

๕.๑ การเก็บรวบรวมข้อมูลโดยการทดลอง

การทดลองเป็นทั้งวิธีเก็บรวบรวมข้อมูลและวิธีวิเคราะห์ข้อมูลซึ่งใช้กันอย่างกว้างขวางในแขนงวิชาวิทยาศาสตร์ธรรมชาติ แต่ก็มีหรือนำมาประยุกต์ใช้บ้างในวิชาทางสังคมศาสตร์

ในแง่ของการรวบรวมข้อมูลแล้ว การทดลองเป็นวิธีการรวบรวมข้อมูลโดยสร้างสถานการณ์หรือควบคุมบังคับเหตุการณ์และสิ่งแวดล้อมอย่างหนึ่งอย่างใดหรือหลายอย่างดูปฏิกิริยาของตัวอย่างที่ศึกษาว่าเป็นไปในทางที่คาดหวังหรือไม่อย่างไร เพื่อให้สามารถได้ข้อมูลของตัวแปรที่ต้องการศึกษานั้นๆ สิ่งสำคัญของการทดลอง ก็คือ จะต้องมิให้ตัวแปรภายนอกอื่นๆ มีอิทธิพลต่อตัวแปรที่ศึกษาได้ เช่น ต้องการดูเปลี่ยนแปลงฐานะความเป็นอยู่ของชาวบ้านในหมู่บ้านแห่งหนึ่ง เมื่อได้จัดทำแผนพัฒนาและยกระดับรายได้ของชาวบ้านและนำแผนดังกล่าวนำไปปฏิบัติ ผู้วิจัยจะเก็บข้อมูลเกี่ยวกับฐานะความเป็นอยู่ของชาวบ้านก่อนและหลังจากที่ได้มีการนำแผนไปปฏิบัติ แล้วทำการเปรียบเทียบเพื่อดูการเปลี่ยนแปลงเป็นต้น

การทดลองอาจทำได้ทั้งในห้องปฏิบัติการและสนามการทดลองในห้องปฏิบัติการ (Laboratory experiment) เป็นวิธีการทดลองที่ผู้วิจัยเป็นผู้จัดสภาพขึ้นเพื่อการทดลองโดยเฉพาะวิธีนี้จะช่วยควบคุมอิทธิพลของตัวแปรภายนอกได้ดี เช่น ผู้วิจัยต้องศึกษาความยึดมั่นกับของกลุ่มบุคคลเพื่อสังเกตพฤติกรรมของกลุ่มในห้องปฏิบัติการ โดยมองผ่านกระจกที่มองได้ด้านเดียว เป็นต้น แต่งานวิจัยบางอย่างไม่สามารถทดลองในห้องปฏิบัติการได้ ทั้งนี้เนื่องจากการงานวิจัยนั้นต้องอาศัยธรรมชาติจริงๆ ที่กว้างใหญ่กว่าห้องทดลองเป็นสถานที่ทดลอง โดยผู้วิจัยไม่อยู่ในฐานะที่จะควบคุมเงื่อนไขต่างๆ ที่มีผลต่อการทดลองได้เหมือนการทดลองในห้องปฏิบัติการเรียกการทดลองแบบนี้ว่า การทดลองในภาคสนาม (Field experiment) เช่น การวิจัยทดลองสร้างธนาคารข้าวขนาดใหญ่เพื่อศึกษาถึงความเป็นไปได้ที่ชาวนาในหมู่บ้านจะจัดระบบการจัดการให้เป็นประโยชน์กับชาวบ้านอย่างเต็มที่ได้ เป็นต้น

การทดลองนี้จะช่วยให้ตรวจสอบได้ว่าตัวแปรตาม (ผล) นั้นมีสาเหตุมาจากตัวแปรอิสระ (เหตุ) อันใด เนื่องจากสามารถควบคุมตัวแปรภายนอกได้ เทคนิคนี้ยังมี

ประโยชน์ต่อการพัฒนาและทดสอบสมมติฐาน ข้อเสนอแนะและทฤษฎีไม่ว่าจะเป็นการทดสอบความสัมพันธ์เป็นเหตุและผลกันโดยตรงหรือโดยอ้อมก็ตาม อย่างไรก็ตาม การทดลองเองก็มีข้อจำกัดอยู่หลายประการ เช่น ในการวิจัยทางรัฐศาสตร์ที่เป็นการวิจัยในภาคสนามซึ่งยากที่จะควบคุมตัวแปรภายนอกที่มีอิทธิพลได้ เช่น แม้ว่าจะได้มีการจัดทำและนำแผนพัฒนาฐานะความเป็นอยู่ของหมู่บ้านไปปฏิบัติแล้ว ก็ได้หมายความว่า ถ้าฐานะความเป็นอยู่ของชาวบ้านดีขึ้นเป็นผลมาจากแผนพัฒนาดังกล่าว เนื่องจากจะต้องพิจารณาตัวแปรอื่นๆ ที่สำคัญประกอบด้วย เช่น ภาวะเศรษฐกิจของประเทศ ลักษณะการผลิตสินค้าเกษตรของหมู่บ้าน สินค้าการเกษตรในตลาดโลก เป็นต้น นอกจากนี้ ถ้าจะใช้วิธีการทดลองเพื่อเก็บรวบรวมข้อมูลแล้วจะต้องเสียค่าใช้จ่ายสูงเนื่องจากจะต้องจัดสภาพแวดล้อมต่างๆ ให้เหมาะสม มิให้ตัวแปรภายนอกมีอิทธิพลต่อตัวแปรที่ศึกษาได้

๕.๒ การเก็บรวบรวมข้อมูลโดยการสนทนากลุ่ม

การสนทนากลุ่มหรือแบบซักถามเป็นวิธีการเก็บข้อมูลอื่นวิธีหนึ่งที่เราจะนำมาใช้ในการวิจัยทางรัฐประศาสนศาสตร์ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในการวิจัยประเมินผล (Evaluation Research) ในการเก็บข้อมูลประเภทนี้จะต้องมีการนัดหมายผู้ให้ข้อมูลมาประชุมร่วมกัน ณ ที่แห่งใดแห่งหนึ่งเพื่อการซักถามเก็บข้อมูลที่ตามต้องการในลักษณะการสนทนา โดยเปิดโอกาสให้ผู้ให้ข้อมูลแสดงความคิดเห็นได้อย่างอิสระเสรี ความเห็นแต่ละคนจะไม่กระทบกระเทือนผลประโยชน์ของผู้ให้ข้อมูลต่อไปในอนาคตเป็นต้น

ในขณะที่มีการสนทนากลุ่มจำเป็นต้องให้ผู้เก็บข้อมูลจะต้องให้ทุกคนที่อยู่ในกลุ่มได้มีโอกาสแสดงความคิดเห็น ไม่ให้มีผู้ใดผู้หนึ่งมีความสำคัญหรืออิทธิพลเหนือผู้อื่นเพื่อเป็นการแทรกแซงและครอบงำความคิดเห็นซึ่งกันและกัน ในขณะที่มีการซักถามกันนั้นผู้เก็บข้อมูลต้องไม่ป้อนคำถามนำหรือแสดงท่าทีชี้แนะให้กลุ่มหรือผู้ให้ข้อมูลแต่ละคนแสดงความคิดเห็นไปในทางใดทางหนึ่งที่ผู้เก็บข้อมูลต้องการ ในการสนทนากลุ่มนี้ ผู้เก็บข้อมูลจำเป็นต้องเตรียมประเด็นต่างๆ ที่ควรถามไว้ล่วงหน้าเพื่อจะได้เก็บข้อมูลได้ครบถ้วน

ผู้ให้ข้อมูลที่เชิญมานี้จะต้องเป็นบุคคลที่เกี่ยวข้องหรือมีบทบาทในเรื่องที่เกี่ยวข้องมีความรู้และข่าวสารในเรื่องที่กำลังทำการวิจัยเป็นอย่างดี ผู้เก็บข้อมูลควรเชิญผู้ให้ข้อมูลครั้งเดียวแล้วเก็บข้อมูลให้ครบถ้วนเป็นต้น

จากลักษณะของการเก็บข้อมูลดังกล่าวข้างต้นเพื่อไม่ให้เกิดความลำเอียงในการแปลความหมายและของข้อมูลและผู้ให้ข้อมูลไม่เกิดความรู้สึกกระทบกระเทือนผลประโยชน์ของตนผู้เก็บข้อมูลจึงไม่ควรที่จะเป็นเจ้าของเรื่องที่จะวิจัย ควรให้บุคคลที่สาม

หรือเป็นคนกลางที่ไม่มีส่วนได้ส่วนเสียกับเรื่องที่จะวิจัยนั้นเป็นผู้วิจัย ถ้าวิจัยเป็นเจ้าของเรื่องที่ทำวิจัยอาจทำให้ผู้ให้ข้อมูลไม่อาจให้ข้อมูลที่จริงได้ ผู้เก็บข้อมูลและผู้ให้ข้อมูลไม่สามารถจะทำตัวเป็นกลางได้

การสนทนากลุ่มนี้มักจะใช้กับงานวิจัยที่เกี่ยวกับการประเมินผลโครงการซึ่งมีข้อจำกัดบางประการ เช่น วิธีนี้เสียค่าใช้จ่ายสูงเนื่องจากจะต้องเชิญหรือนัดหมายผู้ให้ข้อมูลมาประชุมร่วมกันจะต้องเสียค่าใช้จ่ายจากการเดินทาง ค่าที่พัก และค่าอาหาร นอกจากนี้วิธีนี้ถ้าหากผู้เก็บข้อมูลไม่สามารถสร้างบรรยากาศให้ผู้ให้ข้อมูลแสดงความคิดเห็นอย่างเป็นอิสระโดยปราศจากการแทรกแซงจากผู้ใดผู้หนึ่งแล้ว ข้อมูลที่ได้รับมาก็จะหมดคุณค่าในการแปลความหมายเป็นต้น^{๑๐}

ดังนั้นสรุปได้ว่าการเก็บรวบรวมข้อมูลเป็นกระบวนการที่ทำต่อจากการตรวจสอบคุณภาพ เครื่องมือที่เสร็จสมบูรณ์แล้ว การเก็บรวบรวมข้อมูลต้องอาศัยความละเอียดถี่ถ้วน อย่างระมัดระวังรอบคอบ หากข้อมูลส่วนใดไม่เพียงพอต้องทำการเก็บข้อมูลเพิ่มเติม และต้องทำการเก็บข้อมูลให้ครบถ้วนทั้งข้อมูลเชิงปริมาณและเชิงคุณภาพ เพื่อความสมบูรณ์ของงานวิจัยและเป็นประโยชน์ต่อสังคมมากที่สุด^{๑๑}

๑๑.๗ สรุปท้ายบท

การเก็บรวบรวมข้อมูล หมายถึง กระบวนการที่จะให้ได้ข้อมูลมาเพื่อตอบสนองวัตถุประสงค์และขอบข่ายของการวิจัย มี ๒ ลักษณะ คือ ๑) การเก็บข้อมูล ๒) การรวบรวมข้อมูล

ข้อมูลที่รวบรวมมาเพื่อการศึกษาวิจัยแบ่งออกเป็น ๒ ประเภทที่สำคัญ คือ ข้อมูลปฐมภูมิ (Primary data) และข้อมูลทุติยภูมิ (Secondary Data)

การเก็บรวบรวมข้อมูลมีความสำคัญคือ การเก็บรวบรวมข้อมูลจะต้องเชื่อมโยงหรือมีความสัมพันธ์กับขั้นตอนอื่นๆ ได้แก่ ๑) วัตถุประสงค์ของการวิจัย ๒) สมมติฐานของการวิจัย ๓) การวิเคราะห์ข้อมูล และ ๔) การรายงานผลการวิจัย

^{๑๐} รองศาสตราจารย์ ดร.ปฐม มณีโรจน์ และคณะ, อ้างแล้ว, หน้า ๓๗๐-๓๗๑.

^{๑๑} สุรพล พรหมกุล, ดร. ระเบียบวิธีวิจัยทางรัฐศาสตร์, (กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์โอเดียนสโตร์, ๒๕๕๔), หน้า ๑๕๘.

กระบวนการเก็บรวบรวมข้อมูล มีขั้นตอน คือ

๑. การวางแผนการเก็บรวบรวมข้อมูล ได้แก่ ๑) การศึกษาปัญหาของการวิจัย แนวคิด ตัวแปร และสมมติฐาน ๒) การศึกษาประชากรและสถานที่ในการวิจัย ๓) การกำหนดวิธีและเครื่องมือในการเก็บรวบรวมข้อมูล ๔) การสร้างเครื่องมือในการวิจัย และการทดสอบเครื่องมือในการวิจัย
๒. การดำเนินการเก็บรวบรวมข้อมูล
๓. การติดตามประเมินผลการเก็บรวบรวมข้อมูล

วิธีการเก็บรวบรวมข้อมูล ประกอบด้วย

๑. การเก็บรวบรวมข้อมูลจากเอกสาร
๒. การเก็บรวบรวมข้อมูลโดยสัมภาษณ์
๓. การเก็บรวบรวมข้อมูลโดยสังเกต
๔. การเก็บรวบรวมข้อมูลโดยใช้แบบสอบถาม
๕. การเก็บรวบรวมข้อมูลโดยการทดลองและการสนทนากลุ่ม

คำถามท้ายบท

๑. การเก็บรวบรวมข้อมูล คืออะไร ข้อมูลปฐมภูมิ และข้อมูลทุติยภูมิ มีลักษณะเช่นไร?
๒. การเก็บรวบรวมข้อมูลมีความสำคัญอย่างไร? อธิบาย
๓. จงอธิบายกระบวนการเก็บรวบรวมข้อมูลมาดูพอเข้าใจ?
๔. วิธีการเก็บรวบรวมข้อมูลด้วยการสัมภาษณ์ คืออะไร? มีกระบวนการอย่างไรบ้าง?
๕. วิธีการเก็บรวบรวมข้อมูลแบบใดเป็นที่นิยมมากที่สุด? เพราะเหตุใด? มีข้อดีข้อเสียอย่างไร?